

Sieci przestępcze jako zagrożenie dla legalnej konkurencji rynku paliw ciekłych

Spis treści

- I. Wprowadzenie
- II. Paliwa ciekłe – znaczenie sektora
- III. Sieci przestępcze na rynku paliwowym
- IV. Przestępczość a uczciwa konkurencja – rozważania na temat rynku paliw ciekłych
- V. Ekonomiczna perspektywa walki z sieciami przestępczymi na rynku paliwowym
- VI. Podsumowanie

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza możliwości zwalczania przestępczości zorganizowanej poprzez identyfikację i analizę sieci przestępczych w kategoriach ekonomicznych oraz ich wpływ na legalną konkurencję rynku paliw ciekłych. W treści odniesiono się do charakterystyki surowca, jakim jest ropa naftowa oraz polskiego rynku paliw ciekłych. W dalszej części przedstawiono organizacje i struktury przestępcze, możliwości analityczne sieci przestępczych w kategoriach ekonomicznych.

Słowa kluczowe: rynek paliw ciekłych; sieciowość przestępcza; nielegalna konkurencja; ekonomiczna analiza prawa.

JEL: K420

I. Wprowadzenie

Bezpieczeństwo energetyczne jest jednym z najbardziej kluczowych elementów polityki rządów na świecie (Misiągiewicz, 2015, s. 483). Zapewnienie ciągłości dostaw energetycznych i zmienność cen są uważane za dwa najbardziej niepewne czynniki wywierające największy wpływ na przyszłość energetyczną i poziomy wahań i zakłóceń w funkcjonowaniu systemów energetycznych. Rosnące obawy dotyczące globalnego ocieplenia i innych zagrożeń dla środowiska zwróciły uwagę opinii publicznej na kwestie energetyczne. Chociaż już wcześniej sporadyczne niedobory energii w niektórych krajach przypominały o uzależnieniu ludzi od zidentyfikowanych dostaw energii (zob. Molo, 2017; Motowidlak, 2007). Niewątpliwie rynek paliw ciekłych jest częścią rynku energetycznego. Destabilizacja tego rynku może mieć zaś przyczyny zewnętrzne i wewnętrzne.

* Magister, wykładowca Wyższej Szkoły Finansów i Prawa w Bielsku-Białej; funkcjonariusz Komendy Wojewódzkiej Policji w Katowicach. Obszary badawcze: przestępczość gospodarcza, bezpieczeństwo gospodarcze. ORCID: 0000-0002-8396-3739.

Edition of that article was financed under Agreement Nr RCN/SP/0326/2021/1 with funds from the Ministry of Education and Science, allocated to the "Rozwoj czasopism naukowych" programme.

Do przyczyn wewnętrznych należy m.in. działalność przestępcza grup zorganizowanych. Można podać wiele przykładów organizacji przestępczych i ich wzajemnych zależności. Analizując rynek paliw ciekłych w Polsce nietrudno jednak zauważyć, że nie tylko w przeszłości mierzył on się z procederem przestępczości zorganizowanej, gdzie główni organizatorzy dążyli do osiągnięcia zysków ze swej działalności. Przestępcy są nie tylko dobrze zorganizowani, przygotowani czy posiadają znaczne możliwości finansowe, korzystają oni także z profesjonalnych doradców prawnych i finansowych. Ze względu na profesjonalną wiedzę, umiejętności i dobrą znajomość prawa przestępstwa te określa się mianem *White Collar Crime*. Dokładna analiza literatury przedmiotu prowadzi do wniosku, iż taktyka śledcza również wymaga większej uwagi specjalistów z wyżej wymienionych dziedzin i współpracy z wyspecjalizowanymi instytutami.

Odnosząc się do zagadnienia organizacji przestępczych, należy wskazać, że skutki ich działań są wielowymiarowe i mają bezpośredni wpływ na funkcjonowanie rynku, w tym legalnie konkurujące podmioty na rynku paliw ciekłych.

II. Paliwa ciekłe – znaczenie sektora

Ropa naftowa jest surowcem służącym do produkcji paliw, w ujęciu globalnym transport zużywa około 65% wydobytej ropy (Grzelak, 2016, s. 137). Występuje ona pod ziemią w skałach przepuszczalnych. Składa się z różnych węglowodorów mieszanych, ze związkami zawierającymi: tlen, siarkę, azot i inne pierwiastki w zmiennych proporcjach. Po rozdestylowaniu surowej ropy w trakcie dalszej przeróbki otrzymuje się olej opałowy, benzynę, naftę, olej napędowy, oleje smarne, parafinę czy wazelinę (Kowiger, 2014, s. 29). Bez dostaw ropy naftowej nie mogą być produkowane paliwa ciekłe, nie może zatem funkcjonować transport samochodowy, częściowo kolejowy, wodny, morski i lotniczy. O szczególnym znaczeniu ropy naftowej decyduje to, że jej zasoby są ograniczone i zlokalizowane na terenie poszczególnych państw, które mogą je wykorzystać na arenie międzynarodowej jako kartę przetargową (Skarżyński, 2019, s. 1) w prowadzonych negocjacjach.

Paliwa płynne to produkty pochodzące z przetworzenia ropy naftowej w rafineriach, głównie otrzymywane z przetwórstwa ropy naftowej czy uwodornienia węgla. Agencja Rynku Energii wymienia następujące rodzaje paliw płynnych: benzyny silnikowe bezołowiowe, oleje napędowe, lekkie oleje opałowe i gaz ciekły. Paliwa płynne używane są przede wszystkim do napędu silników spalinowych (Niedziółka, 2018, s. 167). W związku z tym rynek paliw ciekłych ma strategiczne znaczenie dla gospodarki państwowej. Jest to rynek złożony, który podlega wpływowi wielu takich czynników, jak: popyt, podaż, polityka rządu, sytuacja geopolityczna i innych, do których należy również zjawisko przestępczości zorganizowanej.

Aby uczynić rynek bardziej bezpiecznym, ustawodawca w procesie legislacyjnym ustanowił zasady dotyczące m.in. organizacji i działania systemu monitorowania i kontrolowania jakości paliw. Wskazał również, iż przeznaczone są one do stosowania: w pojazdach, w tym ciągnikach rolniczych, maszynach nieporuszających się po drogach, a także rekreacyjnych jednostkach pływających, jeżeli nie znajdują się na wodach morskich. Odniósł się on również do oleju napędowego, który może zawierać biowęglowodory ciekłe lub do 7,0% objętościowo innych biokomponentów, o których mowa w ustawie z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych,

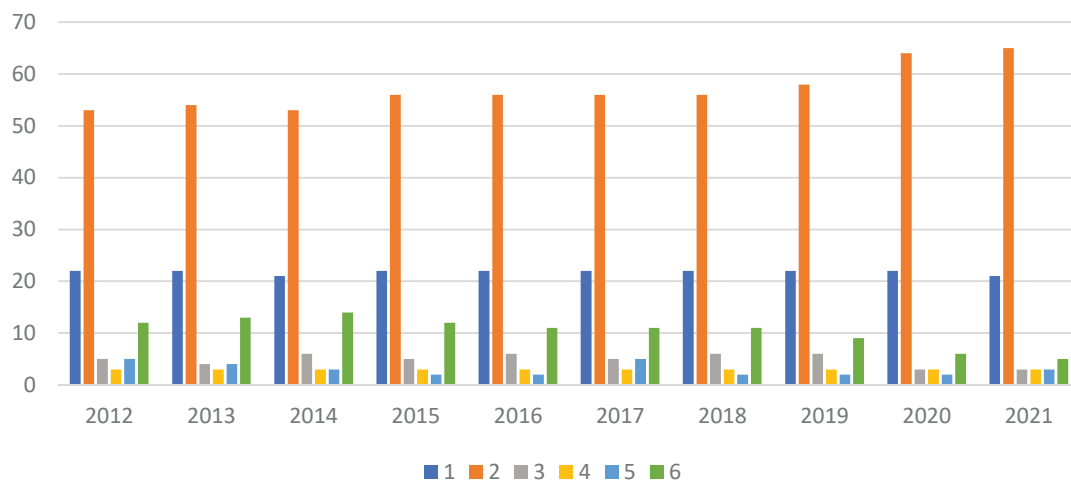
stosowanego w szczególności w pojazdach, w tym ciągnikach rolniczych, maszynach nieporuszających się po drogach, a także rekreacyjnych jednostkach pływających, wyposażonych w silniki z zapłonem samoczynnym (UPe, 1997). Pomimo coraz bardziej zaawansowanych, innowacyjnych rozwiązań energetycznych, olej opałowy nadal pozostaje kluczowym i niezbędnym paliwem dla funkcjonowania gospodarki. Dla przedsiębiorców z kolei – bardzo korzystnym przedmiotem obrotu gospodarczego.

D. Niedziółka wskazuje, iż w wyniku transformacji systemowej na rynku paliw ciekłych pozostało kilku kluczowych uczestników. Pierwszym z nich okazuje się Polski Koncert Naftowy ORLEN S.A., który jest jedną z największych korporacji przemysłu naftowego w Europie Środkowo-Wschodniej. Kapitał zakładowy PKN ORLEN S.A. wynosi 534 636 326,25 zł. Grupa zarządza sześcioma rafineriami i największą liczbą stacji paliw w Polsce, Czechach, Niemczech i na Litwie – łącznie ok. 2700 obiektami. Obszar działalności spółki koncentruje się między innymi na wydobyciu i przetwórstwie ropy naftowej. Rafinerie należące do Grupy mają zdolność przerobu 35,2 mln ton rocznie. Obecna fuzja PKN ORLEN S.A. z Grupą LOTOS S.A. może wpłynąć na polską strukturę rynku paliw ciekłych, jednak, aby móc wyciągnąć zasadnicze wnioski i odnieść się do tego zagadnienia, wydaje się koniecznym przeprowadzenie odpowiednich badań i to z perspektywy nawet kilku lat.

Poza kluczowymi uczestnikami rynku paliw ciekłych pozostaje pewna jego część, w której rozwinęła się przestępczość zorganizowana. Pośród mniej znaczących uczestników, niejednokrotnie pragnących pozostać niezauważonymi, i struktur pojawiają się figuranci (Sprenkel, 2019) z zamieraniem powołania do życia nielegalnych organizacji przestępczych. Specyfika sektora małych i średnich przedsiębiorstw na rynku paliw ciekłych wynika z ich słabszej, niż w przypadku dużych podmiotów, pozycji rynkowej, mniejszych możliwości dostosowawczych czy ograniczonej skali działalności. Specyfika małych i średnich przedsiębiorstw działających na tym rynku w relacji do przedsiębiorstw dużych jest podobna. Należy zaznaczyć, iż te pierwsze funkcjonują w każdej lokalizacji, gdzie występuje zapotrzebowanie na paliwa płynne, podczas gdy jednostki duże skoncentrowane są w większych ośrodkach przemysłowych, czyli tam, gdzie występuje odpowiednia infrastruktura oraz wystarczające zasoby wykwalifikowanej siły roboczej (Wermij, 2015), co nie oznacza, że zjawisko przestępczości zorganizowanej nie jest obojętne dla wiodących spółek paliwowych.

W ostatnich latach rynek paliw ciekłych był poddany działaniu nieprzewidzianych czynników zewnętrznych. Pierwszym z nich okazała się pandemia COVID-19. Według Ośrodka Studiów Wschodnich sektor naftowy odczuł znacząco skutki pandemii m.in. poprzez wprowadzenie lockdownu i załamanie rynku transportowego, który odpowiadał za ponad 60% światowego popytu (Kardaś, Łoskot-Strachota i Wiśniewska, 2020, s. 1) (por. wykres 1).

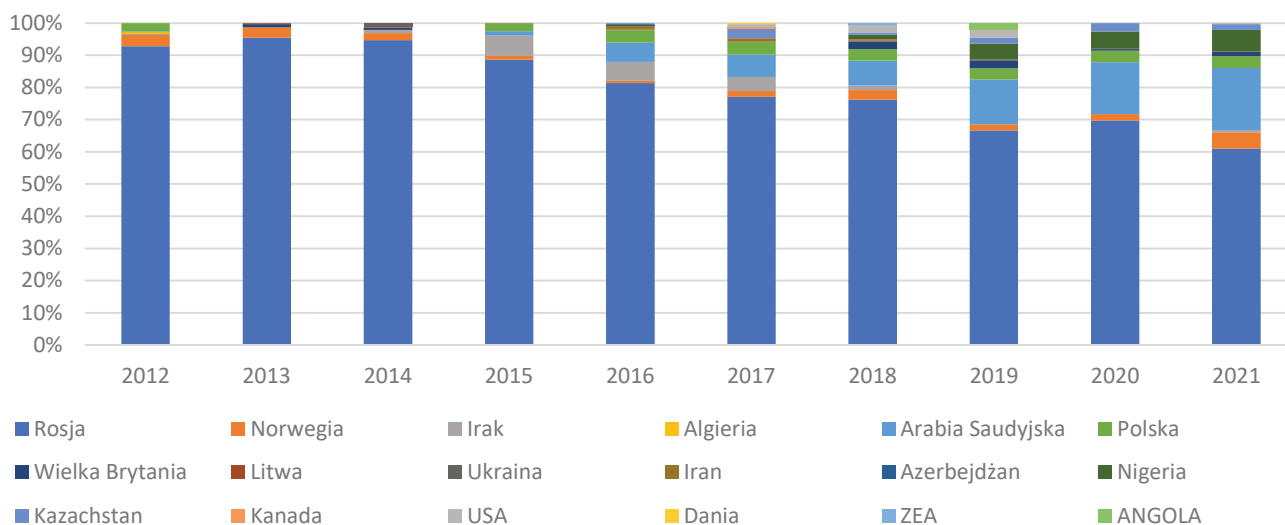
W wyniku spadku zapotrzebowania na surowiec wystąpiła nadpodaż ropy, co z kolei spowodowało drastyczne spadki cen (Majek i Ociesa, 2022, s. 9). Drugim czynnikiem wpływającym na rynek paliw ciekłych jest rosyjska agresja na Ukrainę. Do 24 lutego 2022 r. w Polsce na paliwa płynne przerabiana była głównie importowana z Rosji ropa typu Urals, której ceny były zazwyczaj indeksowane (Dziesięszewski, 2022, s. 24).

Wykres 1. Struktura produkcji paliw płynnych w latach 2012–2021

1 – ON, 2 – BS, 3 – COO, 4 – JET, 5 – LOO, 6 – LPG.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: POPiHN (2012–2021).

W 2012 roku rosyjski eksport ropy naftowej sięgał 92,9% ogólnego udziału w dostawach ropy naftowej do rafinerii krajowych. Pomimo że w 2021 roku jego poziom obniżył się do 69,7% (POPiH, 2012–2019), nie zmienia to faktu, iż Rosja nadal pozostawała głównym dostawcą tego surowca (por. wykres 2).

Wykres 2. Udział w dostawach ropy naftowej w rafineriach krajowych w latach 2012–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie: POPiHN (2012–2021).

III. Sieci przestępcze na rynku paliwowym

Działalność przestępcza związana z oszustwami w podatku akcyzowym czy podatku VAT w obszarze paliw ciekłych jest związana z obowiązywaniem w Polsce różnych stawek podatku akcyzowego oraz zwolnieniami z tego podatku ze względu na przeznaczenie wyrobów energetycznych o zbliżonych właściwościach fizykochemicznych (np. oleje napędowe, opałowe i smarowe) oraz niektórych produktów ropopochodnych i komponentów paliwowych, które są używane do

produkcji paliw ciekłych. Sprawcy wykorzystują również różnice w stawce podatku akcyzowego dla gazu płynnego, przeznaczonego do celów grzewczych i napędowych. Istotą przestępczego procederu w tym zakresie jest wejście w posiadanie wyrobu akcyzowego obłożonego niższą stawką akcyzy, a następnie wprowadzenie go do obrotu gospodarczego jako pełnowartościowe paliwo lub LPG, bez uiszczenia należności podatkowych – akcyza i podatek VAT (Malinowska i Rybicka, 2020, s. 145).

Główne cechy rynku paliw, do jakich zaliczyć można masowość towaru i pewność jego sprzedaży przy odpowiednio obniżonej cenie oraz liczba obowiązujących regulacji, w tym kosztowo i cenotwórczych, stwarzają szereg możliwości osiągnięcia dużych korzyści z tytułu oszustw podatkowych. Są to czynniki, które stale przyciągają osoby oraz grupy przestępcze liczące na szybki zysk kosztem budżetu państwa, a ostatecznie kosztem obywateli czy przedsiębiorców (Kozdra, 2017, s. 50).

Przestępczość podatkowa polega zarówno na unikaniu terminowej lub należnej wysokości zapłaty podatków, jak i na uzyskiwaniu nienależnych zwrotów podatku. Zjawisko to wpływa nie tylko na ograniczenie dochodów państwa, lecz także przekłada się bezpośrednio na działalność sektora prywatnego – przez bezpośrednie zmniejszenie dochodów oraz spadek konkurencyjności, w tym kontekście rozwoju „szarej strefy” czy zaniżania kosztów działalności przez podmioty gospodarcze działające z naruszeniem prawa. Największe straty związane z tego rodzaju przestępczością dotyczą w szczególności rynku paliw ciekłych, wyrobów alkoholowych i tytoniowych oraz sprzętu elektronicznego.

Przestępczość podatkowa może stanowić również przestępstwo bazowe dla procederu prania pieniędzy, wykorzystującego m.in. rozbudowany łańcuch przelewów pieniężnych między kontami bankowymi w Polsce i za granicą (Malinowska i Rybicka, 2020). W składowych wpływów budżetu państwa podatek VAT stanowi znaczącą pozycję (Kozdra, 2017, s. 49), generowaną także przez przeprowadzane transakcje w sektorze paliwowym. Według danych Najwyższej Izby Kontroli (dalej: NIK) w 2021 roku podatek VAT stanowił główny dochód Skarbu Państwa (por. wykres 3). Utrata dochodów Skarbu Państwa z tytułu niezapłaconych podatków nie jest jedyną szkodliwą cechą tego rodzaju przestępczości, do innych można zaliczyć: nieuczciwą konkurencję, zagrożenia dla środowiska oraz wspieranie innych form przestępczości. Wszystkie te cechy pozwalają wysnuć wniosek, iż „ładunek” społecznej szkodliwości tego rodzaju przestępstw jest bardzo wysoki.

Wykres 3. Struktura dochodów podatkowych w 2021 roku

Źródło: Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2021 roku, NIK.

Problem nielegalnego obrotu paliwem oraz nielegalnego wprowadzania substancji „paliwopodobnej” to skomplikowane zadanie dla wszelkich powołanych służb i instytucji odpowiedzialnych za zwalczanie, ściganie i ujawnianie zorganizowanej przestępczości gospodarczej. Głównym celem działania „szarej strefy” jest sterowanie obrotem towaru, dokumentacją finansową (m.in. rachunkami, fakturami, umowami), jak również obrotem płatnościami (gotówką, przelewami bankowymi), aby uprawdopodobnić zdarzenie gospodarcze jako całkowicie legalne i zgodne z prawem, a jednocześnie inne transakcje gospodarcze ukryć (Kozłowska, 2016, s. 2). P. Belch zwrócił uwagę, iż zgodnie z nowymi założeniami państwa implementowanymi w sferze prawnej, ekonomicznej i społecznej obligatoryjna transparentność działań przedsiębiorstw energetycznych ma na celu przywrócenie zasad uczciwej konkurencji, gdzie kluczowym zadaniem jest wyeliminowanie z gospodarki mafii paliwowych, które poprzez stosowanie różnych mechanizmów (m.in. znikającego podatku i transakcji karuzelowo-łańcuchowych) generowały uszczuplenie wpływów budżetowych państwa z tytułu nieodprowadzania podatków (VAT, akcyza, opłata paliwowa) rzędu kilkunastu miliardów złotych średniorocznie. Ogromna skala procederów przestępczych odbywających się w nielegalnie działających przedsiębiorstwach paliwowych determinuje słuszność obrazowego nazywania tego zjawiska przez wielu analityków nie „szarą”, ale już „czarną” strefą (Belch, 2019, s. 17).

Literatura rozróżnia pojęcia „szarej strefy” i „czarnej strefy”. Jednakże pomimo różnic pomiędzy nimi występują również pewne podobieństwa: obie dotyczą działalności gospodarczej niezgłoszonej do opodatkowania, jak również dochodów nieznanających pokrycia w ujawnionych źródłach przychodów. Tego rodzaju działalność prowadzona jest zarówno przez podmioty legalne, ale nieujawniające swoich dochodów, jak i przez podmioty nielegalne, czyli niezarejestrowane i nierealizujące obowiązku podatkowego. Różnica pomiędzy tymi strefami dotyczy zysków osiągniętych z działalności przestępczej. Należy przy tym zaznaczyć, iż te dwie strefy łączą się ze sobą, ponieważ unikanie płacenia podatków związane jest z działaniami przestępczymi (Piątkowska, 2018, s. 243).

Odnosząc się do przestępczości paliwowej, nie można pominąć zagadnienia, jakim w odróżnieniu od samotnego przestępcy jest przestępczość zorganizowana (Lampe, 2015, s. 4). Przestępczość zorganizowana jest zjawiskiem złożonym, w ramach którego nielegalne struktury obejmują swoją kontrolą wiele dziedzin życia społeczno-gospodarczo-politycznego (Karpiel, 2017, s. 5). W literaturze dotyczącej przestępczości zorganizowanej truizmem stało się stwierdzenie, że tym, co łączy „przestępców zorganizowanych” są więzi zaufania. Zasadniczo istnieją dwie perspektywy, z których rozpatrywana jest kwestia zaufania i przestępczości zorganizowanej. Z jednej strony, pojawia się pytanie, jak wytłumaczyć fakt, że przestępcy w ogóle współpracują. W końcu współsprawstwo wiąże się ze szczególnym ryzykiem. Wiele zabezpieczeń instytucjonalnych mających na celu zrekompensowanie skutków oszustwa, takich jak sądy czy ubezpieczenia, jest niedostępnych dla nielegalnych podmiotów. Natomiast zagrożenie interwencją organów ścigania i sankcjami karnymi wobec tego typu zachowania jest prawdopodobnie znacznie wyższe niż to, którego można się spodziewać w sferze prawnej społeczeństwa (McCarthy, Hagan i Cohen, 1998, s. 155–184). W kontekście rynku paliw ciekłych zjawisko przestępczości zorganizowanej znane jest od ponad dwudziestu lat. Już w 2002 roku Z. Rau wskazywał, iż do dziedzin gospodarki szczególnie zagrożonych zorganizowaną przestępczością należy sektor paliwowy (Rau, 2002, s. 150). J. Duży wskazał, że w ostatnich latach w Polsce daje się zauważyć proces systematycznego

wzrostu zorganizowania przestępczości gospodarczej, w tym zwłaszcza podatkowej. Jako przykład wskazuje wprowadzenie do obrotu paliw bez opłacenia podatku akcyzowego, firmowanie transakcji przez słupy, bez zamiaru zapłaty należnych podatków. Na podstawie zaprezentowanych stanowisk można zauważyć, iż przestępczość sektora paliwowego to w głównej mierze przestępczość zorganizowana o charakterze podatkowym, która może przybierać różne struktury i formy.

Kultura zachodnia i nie tylko wykreowała obraz przestępczości zorganizowanej o charakterze hierarchicznym, z określonym przywództwem, poszczególnymi rolami przydzielonymi poszczególnym członkom grupy oraz określonej strukturze organizacji (Miczkowska, 2009, s. 115–133). Społeczeństwo kojarzy pojęcie „przestępczości zorganizowanej” z nielegalnym handlem narkotykami, bronią, zyskami z prowadzenia agencji towarzyskich, zorganizowanymi wymuszeniami, korupcją (Duży, 2013, s. 15), mniej – z przestępczością gospodarczą.

W polskim systemie prawnym pojęcia „zorganizowana grupa” i „związek przestępczy” zostały zdefiniowane w art. 258 kodeksu karnego (UK.k., 1997). W przypadku zorganizowanej grupy przestępczej w obrocie gospodarczym jej członek odpowiada za sprawstwo przestępstwa z art. 258 k.k. Jest to przestępstwo umyślne, a zatem wymagane jest, aby sprawca miał świadomość i wolę uczestniczenia w grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw. Popełnienie przestępstwa gospodarczego w ramach związku przestępczego powinno skutkować kumulatywną kwalifikacją odpowiedniego przepisu karnego gospodarczego z wyżej wymienionym przepisem k.k. (Zawłocki, 2018, s. 107). „Zorganizowana grupa” powinna zas liczyć przynajmniej trzy osoby i charakteryzować się określonym stopniem zorganizowania, na który składają się ustalone kierownictwo i podział ról.

Cechami charakterystycznymi zorganizowanej grupy przestępczej są: określona wewnętrzna struktura organizacyjna, istnienie węzłów organizacyjnych w ramach wspólnego porozumienia, planowanie przestępstw, akceptacja celów, trwałość zaspokojenia potrzeb grupy, gromadzenie narzędzi do popełniania przestępstw, wyszukiwanie miejsc do przechowywania łupu, rozprawienie go, podział ról, skoordynowany sposób działania, powiązania socjologiczno-psychologiczne między członkami grupy (Wiak, 2012, s. 1114).

J. Skąła omawiając pojęcie „zorganizowanej grupy przestępczej” zwrócił uwagę, iż nie jest ono tożsame ani ze współsprawstwem, ani też nie jest formą pośrednią między związkiem przestępczym i współsprawstwem. Sama konstrukcja współsprawstwa (art. 18 § 1 k.k.) w praktyce zwalczania przestępczości zorganizowanej może być stosowana jedynie w wąskim zakresie, najczęściej w stosunku do tak zwanych żołnierzy, którzy bezpośrednio uczestniczą w popełnieniu czynu zabronionego i wobec których często brakuje możliwości przypisania realizacji znamion czynu zabronionego stypizowanego w art. 258 kodeksu karnego (Skąła, 2004, s. 55). Odnosząc się do pojęcia „związku przestępczego” K. Wiak stwierdził, iż cechuje się on wyższym stopniem organizacji niż zorganizowana grupa. Za „związek przestępczy” uznać można grupę liczącą co najmniej trzy osoby, która charakteryzuje się trwałymi formami organizacyjnymi, oznaczonym kierownictwem oraz ustalonymi zasadami członkostwa i dyscypliny. Wyjaśnił również różnicę pomiędzy grupą przestępną a związkiem przestępnym, który wyraża się w tym, że związek tworzy organizację trwałą i złożoną na większą skalę, a tym samym bardziej niebezpieczną od porozumienia przestępnego, zwykłego współsprawstwa, a nawet działania w grupie przestępnej (Wiak, 2012, s. 1115). Nie mniej szczególną cechą hierarchicznych związków przestępnych wydaje się

ich hierarchiczna struktura. W strukturach hierarchicznych, takich jak mafia, usunięcie jednego przywódcy może mieć niewielki wpływ na ogólną przestępczość, ponieważ zawsze istnieje przywódca niższego szczebla, który jest gotowy do awansu w hierarchii.

Aby rozmontować silne struktury hierarchiczne, konieczne może być przyjęcie strategii kluczowej grupy zamiast strategii kluczowego gracza (Borgatti, 2006). Tak więc, można zauważyć, iż polski proces karny postrzega przestępczość zorganizowaną przez pryzmat hierarchiczności i podziału ról w organizacjach przestępczych. Czy zwalczanie organizacji przestępczych jedynie przez pryzmat „kodeksowych” organizacji przestępczych jest skuteczne, pozostaje polem do dyskusji.

Na gruncie polskiej nauki prawa czy ekonomii wydaje się być mniej rozpoznawalne, a tym samym cieszyć się mniejszym zainteresowaniem zjawisko, jakim jest „przestępczość sieciowa”. Sieci przestępcze są niewątpliwie nielegalnymi organizacjami, Trudno jednak poszukiwać pośród nich hierarchiczności czy szczególnych zależności. Na wstępie warto zauważyć, iż w porównaniu z innymi rodzajami sieci społecznościowych, sieci przestępcze stanowią szczególnie trudne wyzwanie dla organów ścigania ze względu na ich dużą odporność na zakłócenia (Cavallaro i in., 2020). W. Filipkowski określił je jako sieci rzeczywiste/złożone o strukturze elastycznej, składającej się z wielu elementów (węzły, ogniwa), którymi są osoby bądź grupy osób wraz z odnoszącymi się do nich wzajemnymi dwustronnymi lub wielostronnymi relacjami, o charakterze przestępczym lub gospodarczym. Elementy te nie są powiązane w sposób stały, ale współpracują ze sobą na zasadzie doboru, uwzględniając posiadane umiejętności lub możliwości finansowe. Takiego doboru dokonuje się pod kątem konkretnego zadania (przestępstwa) bądź też krótkich horyzontów czasowych (Filipkowski, 2006). Zagraniczne publikacje (Lampe, 2015) wydają się bardziej przybliżyć zagadnienia powiązane z „sieciowością przestępczą”, chociaż w innych dziedzinach niż przestępczość paliwowa, a nawet ekonomiczna. Sieci przestępcze składają się z figurantów sprawczych, z których wielu jest racjonalnie motywowanych silnymi (zazwyczaj ekonomicznymi) zachętami do ograniczania okresów nieaktywności w sieci (Clarke, 1996), dbając o własne bezpieczeństwo, co wpływa na unikanie odpowiedzialności prawnej. Aktywność następuje w związku z realizacją konkretnego zadania. Warto zaznaczyć, że każde przestępstwo ekonomiczne będzie motywowane osiągnięciem zysku. Szeroko ujmując, można wskazać różne sposoby konceptualizacji sieci. Pierwsza perspektywa, którą można określić jako „merytoryczną”, interpretuje sieci jako specyficzną formę organizacji. Druga perspektywa, którą można uznać za „instrumentalną”, definiuje sieci jako oparte na obecności dwóch konstytutywnych zbiorów elementów: figurantów (węzły) i relacji (powiązań). Ten dualizm jest od dawna źródłem niejasności i nieporozumień wśród naukowców i praktyków – zarówno Morselli, Von Lampe, jak i Vares zwrócili uwagę na napięcie powstające między perspektywami merytoryczną a instrumentalną w kontekście siatki przestępczej. Ze względu na rosnącą popularność sieci w badaniach kryminologicznych dyskusja na ten temat jest niezbędna. Ponadto przyjęcie podejścia merytorycznego, nie zaś instrumentalnego ma bezpośredni wpływ na zakres, w jakim można przeprowadzić wyjaśnienia badania w kontekście sieci przestępczych (Campana, 2016, s. 2) również na gruncie ekonomicznym, gdyż aktywność tych organizacji posiada w szczególności wymiar finansowy.

Przestępczość zorganizowana stanowi wielkie zagrożenie dla społeczeństw na całym świecie. Międzynarodowe przestępcze organizacje narkotykowe próbują infiltrować legalne biznesy i rządy, zagrażając państwowej gospodarce. Ewoluujące zagrożenia, takie jak cyberprzestępczość,

pornografia dziecięca, piractwo morskie, ustawianie meczów i kradzież tożsamości, powodują ponadto znaczne szkody i wymagają proaktywnych interwencji w celu kontrolowania stojących za nimi organizacji przestępczych. Organy rządowe i organy ścigania na całym świecie poszukują sposobów skutecznego zakłócania działalności organizacji przestępczych, najlepiej na wczesnym etapie ich działania. W ciągu ostatniej dekady pojawiło się coraz więcej badań, które dostarczają empirycznych dowodów na wykorzystanie analiz sieci społecznościowych w celu lepszego zrozumienia przestępczości zorganizowanej. Z badań tych wynika, że organizacje przestępcze należy postrzegać raczej jako sieci społeczne tworzące kolektywy niż organizacje o unikalnych cechach, takich jak elastyczne i niehierarchiczne relacje wewnętrzne. Takie podejście ma poważne implikacje dla sposobu, w jaki rozważa się kontrolę przestępczości zorganizowanej przez organy ścigania. Od dawna zakładano, że zaatakowanie lidera na szczycie piramidalnej organizacji mafijnej doprowadzi do upadku całej organizacji przestępczej. Nowe spostrzeżenia z analiz sieci społecznościowych podkreślają jednak, że płynność i elastyczność struktury społecznej sieci przestępczych czyni je wysoce odpornymi na te tradycyjne strategie egzekwowania prawa. Stwierdzono na przykład, że chociaż sieć zajmująca się handlem narkotykami była ukierunkowana strukturalnie przez znaczny okres, działalność przemytnicza była kontynuowana, a struktura sieci dostosowana, nawet po aresztowaniu lidera. Do tych samych wniosków prowadzą badania dotyczące odporności siatek przestępczych zaangażowanych w produkcję ecstasy w Holandii (Duijn, Kashirin i Sloot, 2014). Dlatego analiza struktur przestępczości zorganizowanej, w szczególności sieci przestępczych, wydaje się nadal aktualnym obszarem badawczym, gdyż każde badanie odporności struktur organizacji przestępczych może mieć w przyszłości wymierne korzyści nie tylko z punktu widzenia dochodów państwa, lecz także legalnie działających przedsiębiorstw w sektorze paliw ciekłych, który pozostaje polem aktywności zorganizowanych grup przestępczych. Sposób oraz liczba powstałych zorganizowanych grup przestępczych na przestrzeni ostatnich lat pozwalają postawić wniosek, iż w obszarze tego sektora zostały wykreowane węzły i powiązania pomiędzy głównymi organizatorami działalności przestępczej.

IV. Przestępczość a uczciwa konkurencja – rozważania na temat rynku paliw ciekłych

Przestępczość a uczciwa konkurencja to dwa przeciwieństwa. Zarówno przestępczość, jak i nielegalna konkurencja destabilizują bezpieczeństwo gospodarcze, którego częścią jest rynek paliw ciekłych, opierający się na istnieniu odpowiednich struktur i rozwiązań organizacyjno-prawnych zabezpieczających interesy uczestników tego obrotu zgodnie z zasadami wolnej konkurencji (Gąsiorowski, 2015, s. 36). Do zagadnienia rynku paliw ciekłych w 2015 roku odnosił się T. Zawadzki, wskazując na zagrożenie jakie niesie „szara strefa”. Zwrócił on uwagę, iż rynek stacji paliw w Polsce jest wymagającym rynkiem – marże na sprzedaży paliw są relatywnie niskie, konkurencja wysoka, a „szara strefa”, mimo prób jej zwalczania, odbiera coraz więcej klientów, szczególnie tych w paśmie B2B (Zawadzki, 2015, s. 156). Podobne stanowisko na gruncie nauki prezentował P. Bełch, stwierdzając, iż sektor paliwowy w Polsce od około kilkunastu lat zmaga się z nieuczciwą konkurencją przedsiębiorstw prowadzących działalność w tzw. szarej strefie. Sukcesywnie nasilający się proceder przestępczy, polegający głównie na nieodprowadzaniu należnych podatków do Skarbu Państwa (VAT, akcyza, opłata paliwowa), wystawił podmioty legalnie

działające w tej gałęzi gospodarki na ciężką próbę przetrwania, powodował bowiem uzyskanie lepszej pozycji handlowej działających przestępców niż legalnych przedsiębiorców.

Nieuczciwy obrót produktami ropopochodnymi zaburza konkurencję i ma negatywny wpływ na funkcjonowanie rzetelnych przedsiębiorców, którzy uczciwie wywiązują się ze wszystkich zobowiązań. Skutkuje to zmniejszeniem ich zysków (z powodu utraty dotychczasowych rynków zbytu i wymuszoną konieczność eksportu), co negatywnie wpływa na wysokość płaconych podatków (Bełch, 2019, s. 17). Literatura przedmiotu odnosi się do nielegalnie działających „przedsiębiorców” trudniących się „produkcją” i wprowadzaniem do obrotu nielegalnego paliwa przez generowanie licznych fikcyjnych transakcji, które wpływają na uszczuplenie dochodów budżetu państwa z nieuregulowanego na żadnym poprzedzającym etapie podatku VAT. Wskazana praktyka „oszukańczych podmiotów” jest szczególnie szkodliwa z uwagi na miliardowe straty Skarbu Państwa. Jednocześnie praktyka ta powoduje negatywny skutek dla podmiotów działających praworządnie (Kozłowska, 2016, s. 633). To jasne stanowisko informujące o degeneracji rynku paliw ciekłych przez zorganizowaną przestępczość. T. Wermij z kolei nawiązał do barier rozwoju konkurencji firm działających w „szarej strefie” rynku paliwowego (Wermij, 2015, s. 38), argumentując, że przyczyną tego zjawiska jest działanie naruszające normy prawne. Ze stanowiska Najwyższej Izby Kontroli (dalej: NIK) wynika, że dostawy paliw, od których zależy funkcjonowanie tego rynku, realizowane są przez podmioty gospodarcze funkcjonujące w tej branży. Ponieważ rynek paliw jest rynkiem regulowanym, m.in. poprzez wydawanie stosownych koncesji, z tytułu których budżet państwa uzyskuje dochody, konieczne jest zapewnienie przez państwo uczciwej konkurencji podmiotom, które na tym rynku legalnie funkcjonują. Występujące nieprawidłowości i w konsekwencji istniejąca „szara strefa” na rynku paliw mają wpływ również na działające zgodnie z przepisami prawa przedsiębiorstwa tego sektora, które powinny mieć zapewnioną ochronę prawną koncesjonowanej działalności. Działania „szarej strefy” wykazują cechy nieuczciwej konkurencji w stosunku do pozostałych podmiotów, co, zdaniem NIK, powinno wchodzić w zakres zainteresowania właściwego resortu ze względu na potrzebę zachowania konkurencji na rynku krajowym oraz na potrzebę prawidłowego funkcjonowania rynku wspólnotowego, a także obowiązek podjęcia odpowiednich działań naprawczych w ramach całego sektora energii, za który ponosi odpowiedzialność właściwy minister (NIK, 2017, s. 30–31).

Zjawisko przestępczości zorganizowanej dla uczciwie konkurujących przedsiębiorców na rynku paliw ciekłych może mieć wiele negatywnych aspektów. Nielegalne działania podejmowane przez przestępców mogą przybierać różne formy, takie jak: fałszowanie dokumentów lub produktów, przemyt czy wreszcie sprzedaż fałszywych produktów. Wszystkie te elementy zaburzają równowagę na rynku i utrudniają osiągnięcie sukcesu przez legalnie działających przedsiębiorców.

Kolejnym negatywnym zjawiskiem przestępczości na rynku paliw ciekłych może okazać się wzrost kosztów, które poniosą legalnie działający przedsiębiorcy w wyniku zaburzenia konkurencyjności. Przestępcy, podejmując nielegalne działania, mają możliwość wprowadzania na rynek produktów po niższej cenie, co w dalszej perspektywie osłabia uczciwych przedsiębiorców, gdyż proponowana przez organizacje przestępcze cena będzie bardziej atrakcyjna dla klientów. Wreszcie nielegalne działania mogą doprowadzić do nowych regulacji, które będą miały na celu zapobiegać przestępczości oraz chronić interesy konsumentów, co również może stanowić dodatkowy koszt dla przedsiębiorców. Analiza zagadnień nieuczciwej konkurencji pozwala na wysunięcie

wniosku, iż w obszarze rynku paliw ciekłych „szara strefa” niekiedy określana w literaturze „czarną strefą” ma bezpośrednie przełożenie na sytuację ekonomiczną legalnych przedsiębiorców. Sytuacja kreowana przez głównych organizatorów grup czy związków przestępczych stwarza poniekąd preferencyjne warunki do wejścia w struktury przestępcze czy nawet nieświadomego uwikłania się w relacje gospodarcze z nielegalnie działającymi przedsiębiorcami. Takie osoby, podejmując współpracę z zawodowymi przestępcami, niekoniecznie muszą wyczerpać ustawowe znamiona „zorganizowanej grupy przestępczej” czy „związku przestępczego” jednak mogą być luźno powiązane z takimi grupami, które, aby organizować i kontynuować proceder przestępczy, zmuszone są poszukiwać właśnie takich „kontrahentów”. Dlatego identyfikacja i badanie sieci przestępczych tego rynku wydaje się interesującym zagadnieniem, może bowiem ujawnić o wiele szersze struktury przestępcze, które pozostają niewidoczne w obliczu ustawowych znamion przestępstwa z art. 258 k.k.

V. Ekonomiczna perspektywa walki z sieciami przestępczymi na rynku paliwowym

Analiza sieciowości przestępczej w kategoriach ekonomicznych polega na zbadaniu ekonomicznych aspektów działań przestępczych i ich wpływu na tę organizację. W ramach tego typu analizy można wziąć pod uwagę różne elementy, takie jak źródła dochodu, sposób finansowania działań przestępczych, sposoby prania brudnych pieniędzy, a także relacje finansowe między różnymi podmiotami działającymi w ramach sieci przestępczej. Perspektywa ekonomiczna to spojrzenie na zwalczanie przestępczości w innych kategoriach niż karne, chociaż te dwie dziedziny nauki pozostają ściśle ze sobą związane. Prawo już od czasów starożytnych było powiązane z ekonomią. Rozwój stosunków ekonomicznych w starożytnym Rzymie miał bezpośredni wpływ na ukształtowanie się prawa jako nauki i jego poszczególnych gałęzi (Puczkowski i Bylińska, 2013, s. 75). Od czasów starożytnych obserwowany jest zatem rozwój obu dziedzin nauki. Obecnie nasuwa się wniosek, że bez udziału kategorii ekonomicznych nie ma możliwości zwalczania ani przeciwdziałania przestępczości o charakterze finansowym. Koncepcja analizy sieci przestępczych w kategoriach ekonomicznych wydaje się bardziej nowoczesnym podejściem niż „tradycyjne” sposoby analizy organizacji przestępczych. Sieci przestępcze składają się z wielu elementów wzajemnie powiązanych i wpływających na siebie, co świadczy o ich skomplikowanej strukturze.

W literaturze powiązanej z przestępczością zorganizowaną obserwuje się narastający czynnik „złożoności”, który towarzyszy organizacjom przestępczym. Wielu autorów jest już jednak przekonanych, że złożone sieci stanowią idealne ramy do badania przestępczości zorganizowanej. Mogą one odpowiednio opisać zawite relacje między przestępcami i ujawnić wzorce, w oparciu o które działają organizacje przestępcze (Lopes, Cunha, Martins, Goncalves, Lenzi, Honley, Perc, Ribeiro, 2022, s. 1). W ostatnim czasie wykazano, że metody te mogą być przydatne w dochodzeniach dotyczących handlu narkotykami, siatek politycznych, policyjnych sieci wywiadowczych, wykrywania karteli, prania pieniędzy, siatek pedofilskich i szeregu innych (Lopes i in., 2022, s. 1), do których zaliczyć można rynek paliw ciekłych. Analiza sieci społecznościowych może być wykorzystana w znaczący sposób, aby pomóc lepiej zrozumieć podstawowe przyczyny zachowań przestępczych i przestępczości, a także dostarczyć praktycznych wskazówek dotyczących projektowania polityk zapobiegania przestępczości.

Tradycyjne podejście zwalczania przestępczości koncentruje się przede wszystkim na zebraniu przydatnych informacji z obserwowanej struktury sieci. Z czasem podejście ekonomiczne może okazać się cennym uzupełnieniem tego bardziej tradycyjnego podejścia, dostarczającego dodatkowych informacji na temat źródeł wykroczeń i przestępstw oraz zwracającego uwagę na nowe mechanizmy, z których mogą skorzystać decydenci polityczni. Podejście ekonomiczne pozwala zastanowić się, kiedy polityka grupowa (np. zmiana normy grupowej) może być bardziej skuteczna niż polityka indywidualna (np. targetowanie), a kiedy celowanie jest bardziej odpowiednim podejściem ekonomicznym, znacznie bardziej szczegółowym w kwestii tego, kogo decydenci powinni kierować do poszczególnych spraw, aby wygenerować największą redukcję poziomu przestępczości (Lindquist i Zenou, 2019, s. 746–771). Ekonomiczne podejście może być więc skutecznym uzupełnieniem bardziej „tradycyjnych” metod zwalczania przestępczości zorganizowanej. O skali przestępczości rynku paliw ciekłych nie tylko donosiły media, lecz także na gruncie nauki pojawiały się publikacje zwracające uwagę na skalę tego zagrożenia. Otwartą kartą do dyskusji pozostaje zagadnienie projektowania i implementowania wyników analiz ekonomicznych do kierowania uwagi decydentów w obszarze zwalczania przestępczości finansowej.

Problematyka „spraw paliwowych” często pojawia się w ostatnich latach w publikacjach naukowych (Mazur, 2014, s. 46) jako element przestępstwa prania pieniędzy czy też rozważań na temat istoty i charakteru prawnego dokonanych uszczupień podatków pośrednich. Stale też stanowi przedmiot żywego zainteresowania środków masowego przekazu, które informują o „mafii złomowej” czy „paliwowej” (Duży, 2010, s. 7–8). O tym, iż analiza sieciowości przestępczej rynku paliw ciekłych może okazać się skutecznym narzędziem zwalczania patologii również w tym sektorze przemawia ujawnienie tego narzędzia przez Centralne Biuro Antykorupcyjne, dla którego jednym z ustawowych zadań jest ochrona ekonomicznych interesów państwa (UoCBA, 2006).

Sieć przestępcza została opracowana w kierunku analizy. Scharakteryzowane zostały jej poszczególne elementy, tj.: kluczowe cechy i funkcje osób w sieci, powiązania w obrębie sieci i poza nią, silne i słabe punkty sieci, analiza danych finansowych i telekomunikacyjnych, wnioski na temat zachowań przestępczych w powiązaniu z profilami indywidualnymi. Zaprezentowano również ujęcia strategiczne, taktyczne i operacyjne dla tej kategorii. W pierwszym wymieniono zwrócenie uwagi kadry kierowniczej na wagę powiązań sieciowych przestępczości. W drugim przypadku – zapewnienie wkładu w kierunkowanie czynności, sugerowanie skutecznych kierunków prowadzenia sprawy i możliwości przerwania działalności przestępczej, zwrócenie uwagi na luki w informacjach, tak aby kierunkować pracę ze źródłami (CBA, 2020, s. 22).

„Sieć przestępcza” jest pojęciem znacznie szerszym niż „zorganizowana grupa przestępcza” i „związek przestępczy”. Analizując powiązania grup przestępczych istnieje możliwość ustalenia między innymi kto odgrywa centralną rolę w grupie, jakie role odgrywają poszczególne osoby w organizacji, jakie interakcje występują w grupie i jak te wzorce pozwalają nam zrozumieć i prognozować zachowanie jej członków, jak często występują interakcje, kto rozpoczyna interakcje, kto jest łącznikiem między odrębnymi organizacjami, czy grupę można zakwalifikować jako zorganizowaną grupę przestępczą, czy zmieniają się siła lub centralność powiązań, czy niektórzy członkowie organizacji są powiązani między sobą z pominięciem innych członków, czy informacje o strukturze grupy pozwolą przewidzieć struktury podobnych grup przestępczych w przyszłości (CBA, 2020, s. 46–47). Stosując wymienione reguły – przykładowo do analizy kryminalnej lub

finansowej – można nie tylko szacować straty jakie poniósł Skarb Państwa w kontekście działania sprawcy ujawnionego w „zorganizowanej grupie przestępczej” czy „związku przestępczym”, lecz także podjąć próbę oceny wysokości strat przez ujawnienie konkretnego członka sieci przestępczej czy podmiotu gospodarczego należącego do jej struktury. Rodzaj tej analizy może umożliwić prognozowanie powstania na przykład nowej „zorganizowanej grupy przestępczej” lub określić rolę poszczególnych jej członków, chociażby na podstawie informacji o specjalizacji przestępczej czy regionie działania. Przewagą badawczą sieci przestępczych nad mniejszymi i zhierarchizowanymi organizacjami przestępczymi jest możliwość badania bardziej złożonych relacji pomiędzy członkami tych organizacji oraz samymi organizacjami szczególnie w wymiarze ekonomicznym.

VI. Podsumowanie

Efektywność ekonomiczna prawa karnego jest tematyką zarówno interesującą, jak i intrygującą. Wielu prawników uważa, że nie można rozpatrywać pojęć prawnych w kategoriach ekonomicznych. Twierdzą oni przede wszystkim, że nie można zdefiniować pojęcia „winy” w ujęciu ekonomicznym. Wina zaś jest najistotniejszym elementem podstawy pociągnięcia do odpowiedzialności karnej i bez jej udowodnienia nie można mówić o popełnieniu przestępstwa. Z kolei ekonomiści twierdzą, że zastosowanie analizy może mieć korzystny wpływ na prawo, która będzie przejawiała się w jego większej efektywności. Dokonując analizy ekonomicznej spraw karnych, można zauważyć, że kary wymierzane przez sądy są często niewspółmierne do wyrządzonej szkody. Rzadko orzekane są kary, które w sposób bezpośredni mogą naprawić wyrządzoną szkodę lub chociaż w jakimś stopniu zrekompensować jej skutki (Puczkowski i Bylińska, 2013, s. 75). T. Guzik zauważa, iż dzięki ekonomicznej analizie teoretycy prawa sformułowali szereg argumentów o ogólnym i szczególnym charakterze. Argumenty te odpowiadają powszechnie obowiązującym zasadom prawnym oraz dyrektywom mającym doniosłe znaczenie dla interpretacji norm prawnych (Guzik, 2017, s. 34). Założenie, że głównym celem prawa jest jego ekonomiczna efektywność wyraża fundamentalną zasadę ekonomicznej analizy prawa, a mianowicie zasadę maksymalizacji dobrobytu. Maksymalizacja dobrobytu jest możliwa do osiągnięcia dzięki prawu, które będzie efektywne ekonomicznie (zob. Bieniek i in., 2012, s. 149). Analiza zjawiska sieciowości przestępczej w kategoriach ekonomicznych może okazać się niezwykle skutecznym narzędziem jako „metoda” zwalczania przestępczości zorganizowanej, ale jednocześnie może ograniczać nielegalną konkurencję, podnosząc bezpieczeństwo rynku paliw ciekłych. Identyfikacja i zwalczanie sieci przestępczej w sektorze paliw ciekłych mają na celu wyeliminowanie nielegalnych i nieetycznych działań przestępczych, do których należą między innymi: przestępstwa podatkowe, nielegalny handel i pranie brudnych pieniędzy. Działania o takim charakterze często powodują nieuczciwą konkurencję i osłabiają legalnie działające przedsiębiorstwa w danej branży, które są zmuszone do przestrzegania rygorystycznych przepisów i płacenia podatków. Identyfikując i zwalczając przestępczość, rządy i organy regulacyjne mogą zwiększyć przejrzystość i uczciwość rynku, co może wzmocnić legalną konkurencję i stworzyć równoprawne warunki dla uczciwych przedsiębiorców. Działania te mogą pomóc również w ochronie interesów konsumentów, którzy często padają ofiarą nieuczciwej konkurencji. W ten sposób walka z sieciami przestępczymi może pomóc w budowaniu zaufania do sektora paliwowego oraz wzmocnić stabilność i rozwój tej branży.

Bibliografia

- Bełch, P. (2019). Transport drogowy materiałów niebezpiecznych w obliczu szarej strefy na przykładzie przedsiębiorstwa handlowego z sektora paliw płynnych. *Gospodarka materiałowa i logistyka*, LXXI.
- Bieniek, P., Cichocki, S. i Szczepaniec, M. (2012). Czynniki ekonomiczne a poziom przestępczości-badanie ekonometryczne. *Zeszyty Prawnicze*, 12(1).
- Bil, J. (2015). Przestępczość zorganizowana w ujęciu historycznym oraz jej ewolucja. *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje*, (20).
- Borgatti, P. (2006). Identifying sets of key players in a social network. *Comput Math Organiz Theor* (2006) 12: 21–34.
- Campana, P. (2016). Explaining criminal networks: Strategies and potential pitfalls. *Methodological Innovations*, 9, 1–10.
- Cavallaro, L., Ficara, A., De Meo, P., Fiumara, G., Catanese, S., Bagdasar, O., Song, W., Liotta, A. (2020). Zakłócanie odpornych siatek przestępczych poprzez analizę danych: przypadek sycylijskiej mafii. *Plos One*, s. 1.
- CBA. (2020). *Analiza kryminalna. Podręcznik dla analityków*. Opracowanie Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości. Warszawa: Departament Analiz CBA.
- Clarke, R.V. (1996). *Situational crime prevention: Successful case studies* (2nd ed.). New York: Harrow and Heston.
- Duijn, P.A.C., Kashirin, V. i Sloot, P.M.A. (2014). The Relative Ineffectiveness of Criminal Network Disruption. *Scientific Reports*, 4(1).
- Duży, J. (2010). Ściganie przestępczości zorganizowanej w zakresie obrotu złomem i paliwami. *Prokuratura i Prawo*, 7(8), 71–86.
- Duży, J. (2013). *Zorganizowana przestępczość podatkowa w Polsce*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Dziesięszewski, G. (2022). Bezpieczeństwo Polski w aspekcie problemów energetycznych wywołanych agresją Rosji na Ukrainę. *Gospodarka i Finanse*, (11).
- Filipkowski, W. (2006). Przestępczość zorganizowana ujęcie prawne i kryminologiczne. *Prokuratura i Prawo*, (12).
- Gąsiorowski, J. (2015). Przestępczość gospodarcza w strukturze przestępczości ekonomicznej w świetle badań własnych. W: P. Piotrowski, T. Bugelova, P. Wicher (red.), *Oblicza przestępczości – wyzwania psychologii sądowej*. Nowy Sącz: Agencja Wydawniczo-Reklamowa Omnidium.
- Grzelak, S. (2016). Ropa naftowa w gospodarce światowej – znaczenie dla Polski. *Państwo i Społeczeństwo*, (6).
- Guzik, T. (2017/8). Ekonomiczna analiza prawa jako metoda prawoznawstwa. *Internetowy Przegląd Prawniczy*, (38).
- Hasińska, I. (2021). Prawno ekonomiczne ujęcie działalności rolniczej działalności gospodarczej w świetle „Konstytucji Biznesu”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 83(3).
- Kardaś, Sz., Łoskot-Strachota, A. i Wiśniewska, I. (2020). *Krach i jego konsekwencje. Rynek ropy w dobie pandemii*. Ośrodek Studiów Wschodnich. Pozyskano z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-06-02/krach-i-jego-konsekwencje-rynek-ropy-w-dobie-pandemii>
- Karpel, D. (2017). Przestępczość zorganizowana. *Internetowy Przegląd Prawniczy*, (7).
- Kowiger, H. (2014). Kilka uwag o wydobyciu ropy naftowej na świecie – nadzieje i obawy. *Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek*, 1(46).
- Kozdra, K. (2017). Rozwój przestępczości zorganizowanej w Polsce. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku. Nauki Ekonomiczne*, (26), 43–56.

- Kozłowska, P. (2016). Prawnopodatkowe skutki głównych nieprawidłowości w obrocie paliwami. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 50(1).
- Lampe, K. (2015). *Organized Crime: Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures, and Extra-legal Governance*. New York: SAGE.
- Lindquist, M.J. i Zenou, Y. (2019). Crime and networks: ten policy lessons. *Oxford Review of Economic Policy*, 35(4), 746–771. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grz020>.
- Lopes, D., Cunha, B., Martins, A., Goncalves, S., Lenzi, E., Honley, Q., Perc, M., Ribeiro, H. (2022). Machine learning partners in criminal networks. *Scientific Reports*, Article number: 15746, 2022 r.
- Majek, A. i Ociesa, K. (2022). *Sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw z sektora paliwowego i chemicznego w Polsce*. Lublin: Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej.
- Malinowska, I. i Rybicka, A. (2020). Mechanizmy przestępcze stosowane w zorganizowanej przestępczości akcyzowej. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne*, 31.
- Mazur, M. (2014). *Penalizacja prania pieniędzy*. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- McCarthy, B., Hagan, J. i Cohen, L.E. (1998). Niepewność, współpraca i przestępczość: zrozumienie decyzji o współuczestnictwie. *Social Forces*, 77(1), 155–184.
- Miczkowska, A. (2009). *Problematyka przestępczości zorganizowanej*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Misiągiewicz, J. (2015). *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*. Lublin. Pozyskano z:chromeextension://efaidnbmnnnibpajcglclefindmkaj/http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2015/1115/155651-poziomy-analazy.pdf
- Molo, B. (2017). Bezpieczeństwo zaopatrzenia energetycznego – wyzwania dla polityki bezpieczeństwa Niemiec. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, (1).
- Motowidlak, T. (2007). Istota Ciągłości dostaw energii elektrycznej w Unii Europejskiej. *Polityka Energetyczna*, 10(1).
- Nieborak, T. (2016). *Tworzenie i stosowanie prawa rynku finansowego a proces ekonomizacji prawa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Niedziółka, D. (2018). *Funkcjonowanie polskiego rynku energii*. Warszawa: Difin.
- NIK. (2017). *Informacja o wynikach kontroli. Zapobieganie nielegalnemu obrotowi paliwami ciekłymi*. Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli, Nr ewid. 21/2017/P/16/018/KGP.
- NIK. (2021). Analiza wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej w 2021 roku, Nr ewid. 54/2022/P/22/001/KBF, 55/2022/P/22/002/KBF.
- Piątkowska, B. (2018). *Przestępczość w sektorze paliwowym i jej zwalczanie*. Poznań: Fundacja na rzecz Czystej Energii.
- POPiHN. (2012–2021). *Przemysł i handel naftowy*. Raporty roczne Polskiej Organizacji Przemysłu i Handlu Naftowego za lata 2012–2021. Warszawa: Polska Organizacja Przemysłu i Handlu Naftowego.
- Puczkowski, B. i Bylińska, M. (2013). Ekonomiczna efektywność prawa w sprawach karnych. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, (24).
- Rau, Z. (2002). *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*. Kraków: Wolters Kluwer.
- Sakowicz, A. (2016). *Kodeks postępowania karnego*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Skała, J. (2004). Normatywne mechanizmy zwalczania przestępczości zorganizowanej w świetle przepisów kodeksu karnego (część 1). *Prokuratura i Prawo*, (7–8).
- Skarżyński, M. (2019). Globalne bezpieczeństwo naftowe w XXI wieku. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, 1, 102–115. <https://doi.org/10.34862/rbm.2006.8>
- Sprengel, B. (2019). Policyjne czynności operacyjno rozprawcze w Polsce. *Studia i Analizy*, 51.
- Ustawa z dn. 9.06.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz. U. 2006 Nr 104, poz. 708 ze zm.).

Ustawa z dn. 6.06.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Ustawa z dn. 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. 1997 Nr 54, poz. 348 ze zm.).

Wermij, T. (2015). *Konkurencyjność i innowacyjność małych i średnich przedsiębiorstw na rynku paliw płynnych w Polsce*. Niepublikowana rozprawa doktorska. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.

Wiak, K. (2012). W: A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

Wódka, M. (2015). Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka, zwalczanie. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*, 2(1), 149–162.

Zawadzki, T. (2015). Możliwość wejścia nowego koncernu paliwowego na rynek stacji paliw w Polsce. W: A. Dymitrowski, Ł. Małys (red.), *Zarządzanie Przedsiębiorstwem. Trendy i Praktyka*. Poznań: Advertiva s.c.

Zawłocki, R. (2018). *System Prawa Handlowego. Tom 10. Prawo Karne Gospodarcze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.